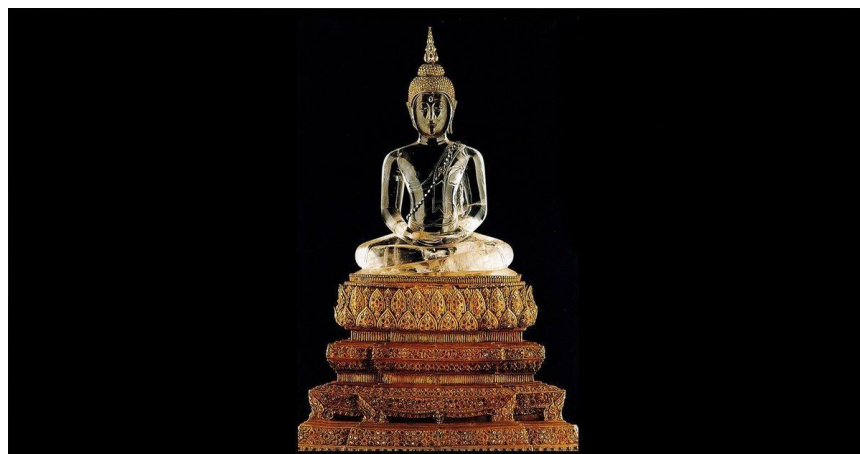

ชนชั้นนำกับพระพุทธรูปยรัตน์ พระแก้วผลึกที่ร.4-กรมตำรวจฯ ทรงชม

“งาม-หาที่เปรียบไม่ได้”

รัชตะ จิงวิวัฒน์

พระพุทธรูปยรัตน์ (ภาพจาก Facebook / กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ กรมศิลปากร)

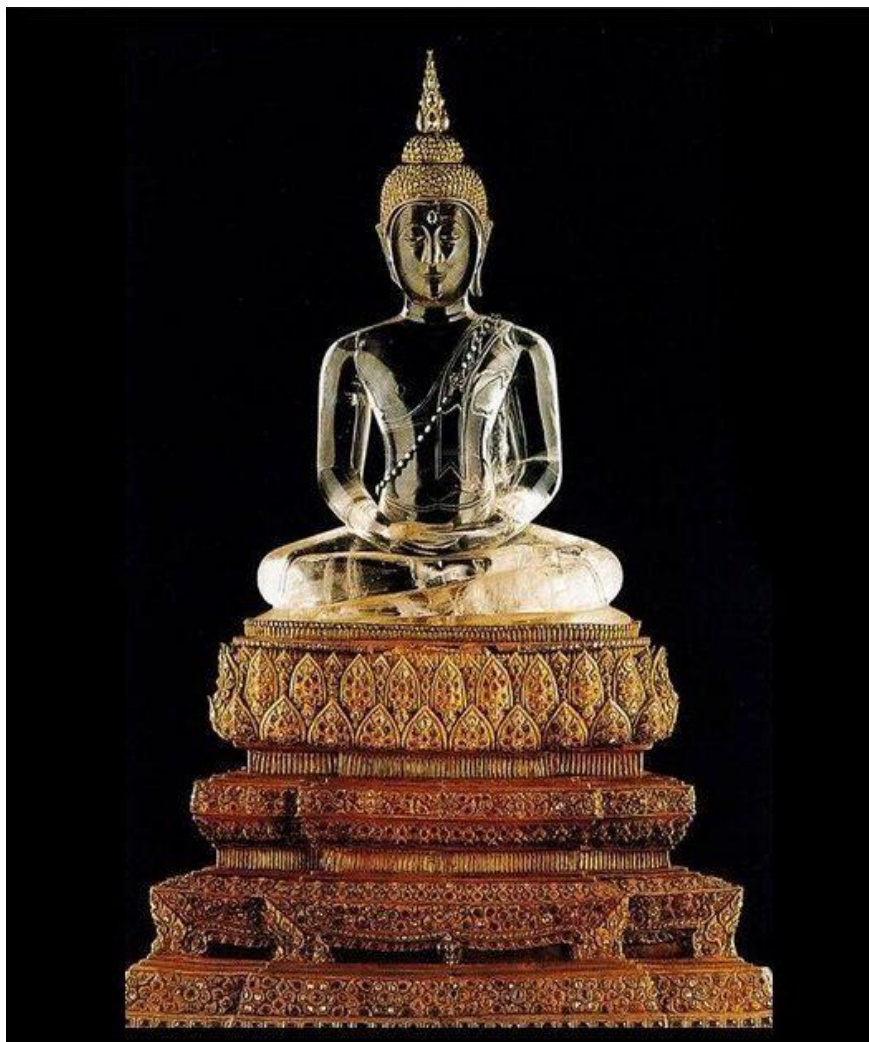
พระพุทธรูปสำคัญในไทยล้วนแต่มีความงามอันเป็นเอกลักษณ์ แต่หากจะพูดถึงพระพุทธรูปแก้วผลึกที่สำคัญและงดงามจนเป็นที่หมายปองของชนชั้นนำหลากหลายดินแดน ต้องมีพระพุทธรูปยรัตน์ หรือ “พระพุทธรูปยรัตน์จักรพรรดิพิมลมณีมัย” พระแก้วผลึกซึ่งรัชกาลที่ 4 ทรงเห็นว่า “...งามยิ่งนักหนา หาที่เปรียบไม่ได้... “ ขณะที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเห็นว่า “...ทำงามยิ่งกว่าพระแก้วอย่างเดียวกันแม้ขนาดย่อมๆ ที่ได้เคยมีมา”

ในปัจจุบัน พระแก้วเป็นของ “คู่บ้านคู่เมือง” ของสยาม ในพิธีกรรมสำคัญต่างๆ ล้วนเกี่ยวข้องกับพระแก้วมรกต อย่างไรก็ตาม พระแก้วสำคัญในสยามยังมีชื่อพระพุทธรูปยรัตน์ ซึ่งอาจพอกล่าวได้ว่าเป็นพระแก้วผลึกที่สำคัญแทบจะเทียบเท่าพระแก้วมรกต ดังเหตุการณ์เมื่อสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 “หลังจากทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้นำพระเบญจาทตั้งบุษบกสูงเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปยรัตน์ปฏิมากรแก้วมรกตแล้ว ในการพระราชพิธีใหญ่ต่างๆ โปรดให้อัญเชิญพระแก้วผลึกหมอกตั้งเป็นประธานในพิธีแทนพระแก้วมรกต” (กรมศิลปากร, 2545, น. 186)

ลักษณะโดยคร่าวของพระพุทธรูปยรัตน์จักรพรรดิพิมลมณีมัย กรมศิลปากร บรรยายว่ามีลักษณะเป็น “ปางสมาธิขนาดหน้าตักกว้าง 7.5 นิ้ว สูงเฉพาะองค์ 15.2 นิ้ว สูงจากฐานถึงพระรัศมี 20.4 นิ้ว ฐานรองด้วยดอกบัวทองคำเป็นกลีบ 3 ชั้น เกสรประดับด้วยเนาวรัตน์ ฐานแข่งสิงห์ทำด้วยทองคำจำลองประดับพลอยสี” เชื่อว่าเป็นพระพุทธรูปศิลปะล้านนา (กลุ่มเผยแพร่ฯ กรมศิลปากร, 2560)

ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ว่า

“พระพุทธรูปขัตติยราชองค์นี้ เปนพระแก้วผลึกอย่างที่ว่าเรียกว่าเพชรน้ำค้าง หรือบุษย์น้ำขาว เนื้อแก้วสนิทแลเปนแท่งขนาดใหญ่ยังไม่เคยมีเหมือน ทรวดทรงพระพุทธรูปปฏิมาทำงานยิ่งกว่าพระแก้วอย่างเดียวกัน แม้ขนาดย่อมๆ ซึ่งได้เคยมีมา วัดขนาดมีประมาณสูงแต่ที่สุดทับเกษตรขึ้นไปจนสุดปลายพระจุฬาราชู 12 นิ้ว 2 กระเบียดอัษฎางค์ นาคัดกวดแต่พระชามูทั้ง 2 แก้วนี้ กับ 4 กระเบียดอัษฎางค์ระหว่างพระกรรปุระ ทั้งสอง 6 นิ้ว 4 กระเบียดอัษฎางค์ ระหว่างพระอังสกุฏ 4 นิ้วกับ 7 กระเบียดอัษฎางค์ ประมาณพระเศียรแต่ปลายพระหนุขึ้นไปถึงที่สุดพระจุฬาราชู 4 นิ้วกึ่งกับ 2 กระเบียดอัษฎางค์ กว้างพระภักตร์วัดในระหว่างพระกรรณทั้ง 2 ข้าง 2 นิ้วกับ 7 กระเบียดอัษฎางค์...”

พระพุทธรูปขัตติยราชจักรพรรดิพิมลเมธี (ภาพจาก Facebook / กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ กรมศิลปากร)

ปริศนาที่ยังไม่สามารถหาคำตอบได้ชัดเจนคือต้นกำเนิดและผู้สร้างพระพุทธรูปซึ่งไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจน มีแต่เป็นตำนานที่เล่ากันมา โดยในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 ว่าด้วย “ตำนานพระพุทธรูปยี่สิบต้น” กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเล่าตำนานที่สอดคล้องกับพงศาวดารเมืองจำปาศักดิ์ทั้ง 3 ฉบับว่า

“ตำนานที่สืบรู้ต้นเรื่องได้เพียงว่า พระพุทธรูปปฏิมาแก้วผลึกพระองค์นี้ มีผู้พาหนีภัยอันตรายไปซ่อนไว้ในถ้ำเขาล้อมปอยนายอน แขวงเมืองนครจำปาศักดิ์ ข้างฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง มีพราน 2 คน ชื่อพรานทิง พรานเทิง ไปเที่ยวยิงสัตว์ป่า ไปพบพระแก้วนี้อยู่ในถ้ำ ในตอนปลายสมัยเมื่อกรุงเก่าเป็นราชธานี พรานทิง พรานเทิงรู้ว่าเปนของวิเศษ แต่สำคัญว่าเปนเทวรูป จึงไปเส้นสำรวจบวงบนตามวิไลพรานมาเรื่อยๆ ภายหลังพรานทั้ง 2 นั้นเห็นว่าพระแก้วอยู่ในที่เปลี่ยว เกรงว่าใครมาพบเข้าก็จะลักไปเสีย คิดกันจะเชิญมารักษาไว้เส้นสำรวจที่บ้านเรือนตน จึงเอาเชือกผูกพระแก้วแขวนห้อยมากับคันท่าไม้ ในเวลาที่เดินมานั้น แก้วตรงพระกรรมเบื่องขวากระทบคันท่าไม้ลิไปน้อย 1 พรานทิงพรานเทิงรักษาพระแก้วไว้ที่บ้านต่อมา เวลาไปยังได้สัตว์ป่าสำคัญว่าได้ด้วยอำนาจที่บนบานพระแก้ว จึงเอาโลหิตแต้มเส้นเปนนิจมา

ต่อมาในสมัยเมื่อกรุงธนบุรีเป็นราชธานี เจ้าไชยกุมารเปนเจ้านครจำปาศักดิ์ ได้ทราบความจากพ่อค้าที่ไปเที่ยวซื้อหนังซื้อเขาสัตว์ป่าตามบ้านพราน ว่าพรานทิงพรานเทิงมีพระแก้วเปนของวิเศษอยู่องค์ 1 เจ้าไชยกุมารจึงให้ไปว่ากล่าวแก่พรานทิงพรานเทิงได้พระแก้วผลึกมา เห็นว่าเปนพระพุทธรูปปฏิมาอันวิเศษจริง จึงให้สร้างวิหารประดิษฐานไว้เปนที่สักการบูชาในเมืองนครจำปาศักดิ์

ชาวที่เจ้านครจำปาศักดิ์มีพระแก้วผลึกวิเศษของคนี้ ไม่ได้ทราบเข้ามาถึงกรุงธนบุรี แม้เมื่อกองทัพไทยยกไปถึงเมืองนครจำปาศักดิ์ เมื่อครั้งตีกรุงศรีสัตนาคนหุต คราวได้พระมหามณีนรัตนปฏิมากรแก้วมรกต ก็มีได้ทราบความเรื่องพระแก้วผลึกพระองค์นี้ ด้วยพวกเมืองนครจำปาศักดิ์พากันซ่อนเร้นปิดบังเสีย เจ้าไชยกุมารพิราไลย เจ้านาได้เปนเจ้านครจำปาศักดิ์ ตรงสมัยในรัชกาลที่ 1 กรุงรัตนโกสินทร์ ย้ายเมืองนครจำปาศักดิ์มาตั้งฝั่งตะวันตกแม่น้ำโขง ก็สร้างวิหารเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วผลึกในเมืองใหม่ แต่ความก็ไม่ทราบเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ตลอดรัชกาลที่ 1

จนเจ้านาพิราไลยในรัชกาลที่ 2 โปรดให้ข้าหลวงออกไปปลงศพเจ้านาเมื่อปีมแมตรีศกจุลศักราช 1173 พ.ศ. 2354 ข้าหลวงไปเห็นพระแก้วผลึกองค์นี้เข้า จึงบอกแก่พวกท้าวพระยาเมืองนครจำปาศักดิ์ว่า พระแก้วผลึกนี้เปนของวิเศษ ไม่ควรจะเอาไว้ที่เมืองนครจำปาศักดิ์ ซึ่งอยู่ชายเขตรแดนพระราชอาณาจักร แลเคยมีเหตุโจรผู้ร้ายเข้าปล้นเมือง ถ้ามีเหตุเช่นนั้นอีกของวิเศษอาจจะเปนอันตรายหายสูญไปเสีย พวกท้าวพระยาเมืองนครจำปาศักดิ์เห็นชอบด้วย จึงมีใบบอกเข้ามาให้กราบบังคมทูลฯ ถวายพระพุทธรูปปฏิมาแก้วผลึกนั้น จึงโปรดให้ข้าหลวงออกไปรับแห่พระแก้วผลึก แลมีการสมโภชตามหัวเมืองรายทางตลอดมาจนถึงกรุงเทพฯ...”

มีบันทึกเรื่องราวเพิ่มเติมเกี่ยวกับช่วงเวลาการแห่ ดังที่ปรากฏในบทความ “ตำนาน “พระแก้วพลีกหมอก” : การเปรียบเทียบความหมายในบริบทวัฒนธรรมสยาม บรู และลาว” โดย เกียรติศักดิ์ บังเพลิง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เนื้อหาส่วนหนึ่งอ้างอิงพงศาวดารนครจำปาศักดิ์ ฉบับพระพรหมเทวานุเคราะห์และเจ้าราชวงศ์เมืองนครจำปาศักดิ์ ซึ่งอธิบายว่า ระหว่างการแห่นั้น รัชกาลที่ 2 ทรงเห็นว่า พระพุทธรูปแก้วพลีกอยู่เมืองลาวมีเครื่องประดับ พลอกทองคำประดับด้วยแก้วต่างๆ รัศมีเพชรอยู่โดยรอบกับเทริดตั้งศิลปะลาว และมีพระราชดำริว่า “เป็นฝีมือลาวรุ่งรังนัก กำบังเนื้อแก้ว ไม่งามเวลาแห่” ทรงมีพระราชโองการให้พนักงานนำเครื่องประดับเหล่านั้นออก

เมื่อมาถึงแล้ว รัชกาลที่ 2 ทรงบูรณะตามแบบพุทธรูป พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 มีใจความต่อมาว่า

“...โปรดให้เชิญพระพุทธรูปแก้วพลีกนั้นไปไว้ที่โรงที่ประชุมช่างข้างพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ให้ช่างจัดเนื้อแก้วผนึกที่เหมือนกับเนื้อแก้วในพระองค์พระพุทธรูป มาเจียนจรในเปนรูปปลายพระกรรมที่ลืออยู่นั้นต่อติดให้บริบูรณ์แล้ว ให้ขัดเกลากลึงเงาชำระพระพุทธรูปแก้วพลีกให้เกลี้ยงเกลามีเงาขึ้นสนิทเสมอกัน แล้วทรงพระราชดำริพระราชทานอย่างให้ช่างขึ้นฐาน มีน้ำกระดานชั้นลึงหีบหวาย แลน้ำกระดานบนลวดทับหลัง ย่อเก็จเปนหลั่น แลมีน้ำกระดานทองไม้ชั้นรองรับบัวกลุ่มหุ้มรัศมีเพชรแก้วต่อองค์พระปฏิมา

โดยทรวดทรงสืบฐานที่พึงพอพระราชฤไทยแล้ว ให้หล่อด้วยทองสัมริด แต่งให้เกลี้ยงเกลานิทแล้ว หุ้มด้วยทองคำ ทำให้เกลี้ยงกวอดขึ้นเงางาม ด้วยชอบพระราชฤไทยว่าเนื้อแก้วเกลี้ยงใสบริสุทธิ์ ติดต่อกับเครื่องทองอันเกลี้ยงนั้นงามยิ่งนัก แต่ยอดพระรัศมีพระศกยังไม่มีต้องอย่างแบบแผนพระพุทธรูป จึงมีรับสั่งให้ช่างแผ่ทองคำหุ้มส่วนพระเศียรที่มีพระศกแล้วดุนเปนเม็ดพระศกเต็มตามที แล้วต่อกับพระรัศมี

ลงยาราชาวดีมีเพชรประดับใจกลางนำหลังแลกลีบตันพระรัศมี

เมื่อเครื่องทองพระศกพระรัศมีเสร็จแล้วถวายสวมลง พื้นทองแลช่องดุนพระศกก็มาปรากฏข้างพระภักตร์เปนรวงผึ้งไป พระพักตร์ก็เห็นพรรณเหลืองคล้ำไม่ผ่องใสเหมือนสีพระองค์ จึงมีรับสั่งให้ประชุมนายช่างที่มีสติปัญญาปฤกษากันคิดแก้ไข จึงปฤกษาคถกลงกันเอาเนื้อเงินไล่ขาวบริสุทธิ์แผ่หุ้มเสียชั้นหนึ่งก่อน ขัดเงินข้างในให้เกลี้ยงชักเงางามแล้ว จึงสวมพระศกทองคำลงชั้นนอกแผ่นเงิน ก็เห็นพระภักตร์ใสสะอาดขาวนวลดีเสมอกับพระองค์

แล้วมีรับสั่งให้ทำพระสุวรรณกรัณห์น้อยพอจะสอดลงในช่องบนพระจุฬาราชู เปนที่บรรจุพระบรมธาตุไว้ให้สมควรเปนอนุคมปุณียวัตถุ แลให้ทำตัวทองน้อยเท่ากับช่องพระเนตร แล้วลงยาราชาวดีขาวดำตามที่พระเนตรขาวดำ แล้วฝังให้แนบพระเนตรให้งามดีขึ้น เพราะแต่ก่อนนั้นช่องพระเนตรเปนแต่ขุม แล้วแลแต่หมึกแลฝุ่นเปนขาวดำเท่านั้น ไม่มีผิวเปนมันมันคงเหมือนผิวยาราชาวดี แลมีรับสั่งให้ช่างทองทำฉัตร

ทองคำ 5 ชั้น ๆ ต้นเท่าส่วนพระอังษา ลงยาราชาชาติประดับพลอยมีใบโพธิ์แก้วห้อยเป็นเครื่องประดับ ปลาย
คันฉัตรปักลงกับฐานข้างเบื้องพระปฤษฎางค์พระพุทธรูปปฏิมา แลให้ทำสันถัดห้อยนำฐานพระพุทธรูปปฏิมาด้วย
ทองคำจำหลักลายลงยาราชาชาติประดับเพชรแลพลอย

ครั้นการสำเร็จจึงให้เชิญไปประดิษฐานไว้ในหอพระสุราลัยพิมาน ซึ่งประดิษฐานอยู่ข้างบูรพทิศพระ
ที่นั่งไพศาลทักษิณ เป็นที่ทรงสักการบูชาวันละสองเวลาเช้าค่ำมิได้ขาด

ต่อมาโปรดให้ตกแต่งหอพระสุราลัยพิมานด้วยเครื่องแก้ว ล้วนแต่ของอย่างดีที่มีเข้ามาจากต่าง
ประเทศ ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้”

ในเอกสารชุมนุมพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 4 หมวด
โบราณสถานและโบราณวัตถุ รัชกาลที่ 4 ทรงเห็นว่า “พระพุทธรูปแก้วองค์นี้งามยิ่งนักหนา หาที่เปรียบไม่ได้
ถึงแก้วผลึกที่มีในเมืองจีนและเกาะสิงหลลังกาที่เขาว่าทำเป็นแว่นตาหรือรูปพระพุทธรูปปฏิมา และสิ่งอื่นที่ใช้อยู่
นั้น เมื่อจะเอามาเทียบเข้าก็คล้ำไป คือเนื้อแก้วหยาบต่ำเลวสู้ไม่ได้เลย”

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงมีพระราชโองการให้ช่างทำเครื่องประดับพระองค์และ
ฐานใหม่ด้วยมีเพชรพลอยใหญ่มีราคา มีฉัตรกลาง ซ้าย และขวา ดังที่พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 4 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) เรื่องสมโภชพระพุทธรูปบุษยรัตน์ จักรพรรดิพิมลมณีมัย มี
ใจความว่า

“ทรงพระราชดำริว่า พระพุทธรูปแก้วผลึกซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้มาแต่เมือง
นครจำปาศักดิ์ ทรงทำเครื่องประดับพระองค์เสร็จแล้วประดิษฐานไว้ในหอพระเจ้า แต่ยังหาผู้มีเพชรพลอยที่มี
ราคามากไม่ ครั้นนี้จะทรงทำฉลองพระเดชพระคุณใหม่ให้งามดียิ่งกว่าเก่า จึงให้ช่างกระทำเครื่องประดับ
พระองค์และฐานเสียใหม่ ล้วนเพชรพลอยใหญ่ๆ มีราคาเป็นอันมาก มีฉัตรกลางและฉัตรซ้ายขวาด้วย ครั้น
ณวันพุธเดือน 7 ขึ้น 6 ค่ำ ได้ทำการฉลองสมโภชในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระสงฆ์สวดพระ
พุทธมนต์ 20 รูป ได้ถวายไตรจีวรพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ 20 รุ่งขึ้นวันพฤหัสบดี ขึ้น 7 ค่ำ พระสงฆ์รับ
พระราชทานฉันทน์ เวลาบ่ายสวดอีก 20 รูป รุ่งขึ้นวันศุกร์ ขึ้น 8 ค่ำ พระสงฆ์ฉันทน์แล้วได้ถวายพระนามว่า พระ
พุทธรูปบุษยรัตน์ จักรพรรดิพิมลมณีมัย เวลาบ่ายตั้งบายศรีเงิน แก้ว ทอง เวียนเทียนสมโภชเวลา 1 วัน 9 ค่ำ
เว็นรุ่งขึ้น 10 ค่ำ 11 ค่ำ 12 ค่ำ มีการฉลองพระพุทธรูปบุษยรัตน์ ฉลองพระเดชพระคุณ พระบาทสมเด็จพระพุทธ
เลิศหล้านภาลัยด้วย ทำเป็นส่วนในพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย อีกส่วน 1 แล้วทรง
พระราชอุทิศถวายสิริราชสมบัติแด่พระพุทธรูปบุษยรัตน์ 3 วัน เวลาบ่ายพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ในพระ
อุโบสถ 108 รูป แบ่งพระสงฆ์ฉันทน์ในพระอุโบสถ 36 รูป หอพระนาค 15 รูป ศาลาราย 57 รูป ทั้ง 3 วัน ณวัน
พุธขึ้น 13 ค่ำ ตั้งบายศรีแก้ว บายศรีทอง บายศรีเงิน เวียนเทียนสมโภชอีกเวลา 1 มีธรรมเทศนาวันละ 4
กัณฑ์ มีการสมโภช

ตั้งแต่วันขึ้น 10 ค่ำ ไปจนถึงวันขึ้น 13 ค่ำ เวลาเช้าเวลาบ่ายมีมิ่งครุ่มไม้ลอยยวนวนหก กะอั่วแทงควาย
แทงพิไลย เวลาค่ำมีดอกไม้เพลิงต่างๆ ครบทุกสิ่ง สมโภช 4 วัน 4 คืน เมื่อมีงานสมโภชนั้น โปรดฯ ให้ขอแรง
เจ้าและขุนนางผู้ใหญ่ตั้งโต๊ะที่หน้าพระอุโบสถด้วย เครื่องโต๊ะนั้นก็เปลี่ยนทุกวันประกวดประชันกันยิ่งนัก”

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงสร้างพระที่นั่งอัมพรสถาน
พระราชวังดุสิตเสร็จแล้ว ทรงโปรดให้อัญเชิญพระพุทธรูปขจรรัตนฯ ไปประดิษฐาน ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน
หลังพระองค์เสด็จสวรรคต มีการอัญเชิญพระพุทธรูปขจรรัตนฯ กลับไปประดิษฐาน ณ พระพุทธรูปรัตนสถาน (พระ
วิหารศิลาในพระบรมมหาราชวัง สร้างตามพระราชดำริของรัชกาลที่ 4)

กระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 9 ทรงอัญเชิญพระพุทธรูปขจรรัตนฯ กลับไปประดิษฐานที่หอพระที่นั่งอัมพร
สถานอีกครั้ง

นอกเหนือจากประวัติดังกล่าวแล้ว ยังมีคำอธิบายในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2
ฉบับ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) จากต้นฉบับตัวเขียนของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเท
วะวงศ์วโรปการ มีเนื้อหาที่มีนัยยะว่า พระแก้วผลึกหมอกนี้เคยอยู่ไทยมาก่อน ซึ่งภายใต้สภาพความคลุมเครือ
เกียรติกศักดิ์ บังเพลิง ผู้วิจัยศึกษาเรื่องพระแก้วผลึกหมอก จึงมองว่า สภาพไม่สามารถบอกที่ไปที่ไป และผู้สร้าง
ที่แน่ชัดได้ ทำให้ชนชั้นนำไทยพยายามสร้างความชอบธรรมในการครอบครองพระแก้วผลึก ตั้งเนื้อหาใน
บทความตอนหนึ่งว่า

“โดยช่วงซึ่งความหมายและอธิบายว่า พระแก้วผลึกหมอกเป็นองค์เดียวกับพระแก้วขาวที่เคยเป็นของ
ไทยตั้งแต่สมัยเมืองละโว้ แล้วถูกอัญเชิญมาไว้ที่เมืองเชียงใหม่ ก่อนที่พระไชยเชษฐาธิราชจะอัญเชิญไปไว้ที่ลาว
เมืองหลวงพระบาง และจะด้วยไร้ก็น่าจทราบได้ ภายหลังพระแก้วผลึกหมอกจึงได้ถูกนำมา (โดยใครมิทราบ)
ไว้ที่ถ้ำบนภูเขาแถบบ้านลัมป่อยนายอน (จำปาศักดิ์) จนเข้ามาพบเข้า

โดยนัยนี้ พระแก้วผลึกหมอกเคยเป็นของไทย ตกไปอยู่ที่อื่น แต่แล้วก็กลับมาเป็นของไทย (มิได้
เป็นการช่วงชิงมาแต่ประการใด)...”

อ้างอิง:

กรมพระยาดำรงราชานุภาพฯ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ รัชกาลที่ 2.

ฉบับพิมพ์ครั้งแรก พิมพ์โรงอุทฺตศก พ.ศ. 2458; โรงพิมพ์ไทย ณ สพานยศเส.

เกียรติกศักดิ์ บังเพลิง. “ตำนาน “พระแก้วผลึกหมอก” : การเปรียบเทียบความหมาย

ในบริบทวัฒนธรรมสยาม บรู และลาว”. วารสารศิลปศาสตร์ ปีที่ 18 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2561). ออนไลน์. เข้าถึงเมื่อ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2562

กรมศิลปากร. พระพุทธรูปสำคัญ. กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545

พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394 – 2411 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า

ขุนนาคน). พิมพ์เป็นที่ระลึก ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงธรรมสารเนติ (อบ ขุนนาคน) ; วันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2477 ณ วัดประยูรวงศาวาส; โรงพิมพ์พระจันทร์ ท่าพระจันทร์ พระนคร.

พระพุทธรูปขจรรัตนจักรพรรดิพิมลณิรมย์. กลุ่มเผยแพร่ฯ กรมศิลปากร. Facebook / กลุ่มเผยแพร่ฯ กรมศิลปากร. ออนไลน์. เผยแพร่ 5 มกราคม พ.ศ. 2560. เข้าถึง 29 สิงหาคม พ.ศ. 2562.

<https://www.facebook.com/prfinearts/posts/1249851011749007>

รัชตะ จีงวิวัฒน์ “ชนชั้นนำกับพระพุทธรูปขจรรัตน พระแก้วผลึกที่ ร.4 - กรมตำรวจ ทรงชม ‘งาม-หาที่

เปรียบไม่ได้” [ออนไลน์] เผยแพร่ วันอังคารที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2563 เข้าถึง กุมภาพันธ์ พ.ศ.

2564 จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_37959